

Artur Zarwalski

Uniwersytet Pomorski w Słupsku

ORCID: 0009-0002-2160-5669

art83@o2.pl

<https://doi.org/10.34858/api.1.2023.31>

Wybrane zagadnienia związane z przeciwdziałaniem zagrożeniom porządku i bezpieczeństwa publicznego w II Rzeczypospolitej w świetle działalności komend powiatowych policji w Pucku, Wejherowie oraz powiecie morskim

Wprowadzenie

Obszar Pomorza w okresie dwudziestolecia międzywojennego, zwłaszcza w pierwszej dekadzie tego okresu, wydaje się niezwykle ciekawym miejscem z punktu widzenia działalności lokalnej policji. Wynika to z wyjątkowego na skalę kraju położenia tego rejonu, a także struktury narodowościowej zamieszkujących go obywateli. Północne Kaszuby, obejmujące teren ówczesnego powiatu puckiego oraz wejherowskiego, a później morskiego, graniczyły bowiem z Niemcami i Wolnym Miastem Gdańsk. Nie bez znaczenia pozostają przy tym nastroje społeczne związane z wcieleniem Pomorza do II Rzeczypospolitej w 1919 roku¹. Powodowało to powstawanie wielu zagrożeń dla porządku i bezpieczeństwa publicznego wymagających podejmowania działań przez funkcjonariuszy Policji. To właśnie w komendach powiatowych ogniskowała się działalność z jednej strony posterunków i komisariatów lokalnych, a z drugiej instrukcje i polecenia kierowane przez Komendę Okręgową w Toruniu czy starostów powiatowych.

Cel niniejszego artykułu stanowi analiza działalności komend powiatowych północnej Polski, to jest powiatu puckiego oraz wejherowskiego, a później morskiego, w obliczu zagrożeń porządku i bezpieczeństwa publicznego wynikających ze specyfiki sytuacji społecznej i politycznej na Pomorzu w pierwszej dekadzie okresu dwudziestolecia międzywojennego.

Dla osiągnięcia założonego celu jako metodę badawczą przyjęto analizę dostępnej literatury, a także materiałów źródłowych pozyskanych w trakcie kwerendy dokumentów archiwalnych dotyczących funkcjonowania komend powiatowych powiatów puckiego i

¹ Do faktycznego włączenia Pomorza do II RP doszło 10 lutego 1920 roku, kiedy to oddziały Frontu Narodowego zajęły ten teren, a generał Józef Haller dokonał zaślubin Polski z morzem.

wejherowskiego oraz morskiego zgromadzonych w zasobach Archiwum Państwowego w Gdańsku Oddział w Gdyni.

Wyniki badań

Ówczesna sytuacja społeczna

II Rzeczpospolita była niezwykle zróżnicowana pod względem narodowościowym. Procentowy udział mniejszości narodowych w ogólnej liczbie obywateli pokrywał się z granicami wcześniejszych zaborów. W 1921 roku 81% obywateli Pomorza deklarowało narodowość polską. Największą mniejszością narodową była mniejszość niemiecka – jej przedstawiciele stanowili 18,7% ogółu mieszkańców. Wynika z tego, że niemal co 5 mieszkaniec Pomorza deklarował obywatelstwo niemieckie. Znacznie mniej liczna była mniejszość żydowska, której przedstawiciele stanowili zaledwie 0,1%. Pozostałe 0,2% to obywatele pozostałych narodów. W porównaniu z ogólną statystyką całej Rzeczypospolitej Pomorze charakteryzowało się większym odsetkiem Polaków i Niemców. Za to występowanie mniejszości rusińskiej (ukraińskiej) oraz białoruskiej było poniżej błędu statystycznego². W czasie 10 lat, to jest do roku 1931, odsetek obywateli polskiej narodowości wzrósł do niemal 90%. Odkładło się to głównie kosztem mniejszości niemieckiej. Odsetek jej przedstawicieli zmniejszył się do 9,8%. Oznacza to, że liczba mieszkańców Pomorza deklarujących narodowość niemiecką spadła o połowę. Do 0,2% wzrósł również odsetek przedstawicieli mniejszości żydowskiej³. Tak duży udział przedstawicieli mniejszości narodowych, zwłaszcza w pierwszej dekadzie dwudziestolecia międzywojennego, miał duże znaczenie dla bezpieczeństwa i porządku publicznego, gdyż po powrocie państwa polskiego na wybrzeże obserwowano występowanie niekiedy skrajnych nastrojów społecznych. Od euforii Polaków (głównie Kaszubów) cieszących się z tego powrotu po wprost wrogie nastawienie, głównie obywateli niemieckich. Ścieranie się tych dwóch postaw prowadziło czasami do podejmowania działań będących czynami niedozwolonymi. Początki funkcjonowania nowo powstałego państwa polskiego były bardzo trudne. Kryzys gospodarczy, problemy z aprowizacją dóbr, duża inflacja powodująca znaczne wzrosty cen, a także niekompetentna klasa urzędnicza (pochodząca w głównej mierze z zaboru rosyjskiego) spowodowały znaczne nasilenie niechęci

² C. Leszczyńska (red.), F. Kubiczek, W. Adamczewski, H. Dmochowska, C. Kukło, W.W. Łagodziński, B. Łazowska, J. Łukasiewicz, G. Szydłowska, *Historia Polski w liczbach*, t. 5: *Polska 1918-2018*, Warszawa 2018, s. 94.

³ Ibidem, s. 96.

i nastrojów (a nierzadko nawet wystąpień) antypaństwowych. Nastroje te miały niemały wpływ na specyfikę zainteresowania lokalnych komend Policji⁴. W pierwszej dekadzie dwudziestolecia międzywojennego w całym kraju następował znaczny wzrost przestępczości. Jedynie w 1925 roku odnotowano niewielki spadek. Województwa zachodnie, tj. pomorskie wraz z poznańskim i śląskim, charakteryzowały się najniższą liczbą bezwzględną popełnianych na ich terenie przestępstw. Krzywa wzrostu przestępczości tych województw kształtowała się jednak w podobny sposób co w całym kraju. Nawet fakt szybkiego rozwoju Gdyni po 1926 roku zdaje się nie mieć wpływu na tę charakterystykę. Wpisywanie się Pomorza w ogólnokrajową tendencję oznaczało systematyczny wzrost przestępczości aż do podwojenia ich liczby z początkiem lat trzydziestych XX wieku⁵. Liczba przestępstw przeciwko porządkowi publicznemu wzrosła ponaddwukrotnie już w ciągu lat 1922-1926. Odznaczała się tu zwłaszcza działalność komunistyczna⁶. Samo Pomorze, poza stosunkowo niskim procentowym wskaźnikiem przestępczości, stanowiło jednak obszar intensywnej działalności agentów obcych wywiadów. Wyróżniała się na tym polu przede wszystkim działalność służb niemieckich oraz sowieckich. Ekspozytury wywiadu niemieckiego miały siedziby w Gdańsku, Królewcu, Malborku, Olsztynie i Pile, do tego dochodziły mniejsze placówki zlokalizowane na pograniczu i terenie Wolnego Miasta Gdańska. Tam również koncentrował się ukierunkowany na działalność w Polsce wywiad rosyjski⁷.

Powołanie Policji

Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej powstała 24 lipca 1919 roku, kiedy Sejm przyjął ustawę powołującą do życia odpowiedzialną za bezpieczeństwo obywateli nową organizację pod tą właśnie nazwą. Ustawa ta znosiła wcześniejsze dekrety o organizacji Milicji Ludowej oraz o Policji Komunalnej⁸. Na jej podstawie Komendant Główny utworzył 15 okręgów policyjnych, w tym XII okręg toruński, a po unifikacji służb policyjnych byłej dzielnicy pruskiej oraz okręgu wileńskiego dokonał reorganizacji, zwiększając liczbę okręgów

⁴ G. Berendt, *Puck w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Historia Pucka*, red. A. Groth, Gdańsk 1998, s. 243-244 oraz M. Kuklik, *Zmiany w postawie ludności Północnych Kaszub wobec Polski i polskości w pierwszym ćwierćwieczu XX wieku*, „Zapiski Puckie” 2016, nr 15, s. 82-84.

⁵ L. Radzinowicz, *Przestępczość w Polsce w latach 1924-1933 (według policyjnej statystyki kryminalnej)*, „Archiwum Kryminologiczne” 1935/1937, t. 2, z. 1-2, s. 27.

⁶ A. Misiuk, *Historia Policji w Polsce: od X wieku do współczesności*, Warszawa 2008, s. 141 i 147.

⁷ K. Halicki, *Policja Polityczna w województwie pomorskim w latach 1920-1939*, Łódź 2015, s. 54.

⁸ Ibidem, s. 30; R. Litwiński, *Korpus policji w II Rzeczypospolitej: służba i życie prywatne*, Lublin 2007, s. 25-26. Dekret z 5 grudnia 1918 roku o organizacji Milicji Ludowej (Dz.U. 1918, nr 19 poz. 53) oraz dekret z 9 stycznia 1919 roku o organizacji Policji Komunalnej (Dz.Pr.P.P. 1919, nr 5 poz. 98).

do 16. Okręg XII otrzymał wtedy nazwę XII Okręgu Pomorskiego⁹. W 1919 roku na terenie Pomorza funkcjonowały takie podmioty, jak: Organizacja Wojskowa Pomorza, Powiatowa Rada Ludowa czy właśnie dbający o porządek i bezpieczeństwo, liczący 50 osób, oddział Straży Ludowej¹⁰. Duża jednak część etatów (około 900) została zapelniona funkcjonariuszami wywodzącymi się z Korpusu Żandarmerii Krajowej, a konkretnie II Brygady Żandarmerii Krajowej funkcjonującej w byłej Dzielnicy Pruskiej¹¹.

Analizę działalności pomorskiej Policji godzi się rozpocząć od lipca 1920 roku, kiedy to pierwszy Komendant Okręgowy inspektor Zygmunt Wiza wyodrębnił w ramach Okręgu XII Pomorskiego Komendę Powiatową Policji w Pucku oraz Komendę Powiatową Policji w Wejherowie, a następnie powołał cztery komisariaty graniczne, które mieściły się w Chojnicach, Grudziądzu, Tczewie oraz Pucku. Pod ten komisariat podlegać miały posterunki w Dębках, Karwi, Rozewiu, Swarzewie, Helu, Pucku, Rewie oraz Gdyni. Posterunek kontrolny został ulokowany w Gdyni Kolibkach – na granicy z Wolnym Miastem Gdańsk i podlegał pod Komisariat Graniczny w Tczewie. Od 15 grudnia 1920 roku wszystkie posterunki graniczne podporządkowane zostały bezpośrednio komendom powiatowym. Tym samym posterunki w Gdyni oraz w Kolibkach zaczęły podlegać Komendzie Powiatowej Policji w Wejherowie. W pierwszej połowie 1924 roku powołano posterunek podległy Komendzie Powiatowej w Pucku, którego obszarem działania był wyłącznie teren gdyńskiego portu, natomiast pozostała część Gdyni leżała w obszarze zainteresowania Posterunku Policji Państwowej w Gdyni podległemu Komendzie Powiatowej w Wejherowie. Komendant Okręgowy Policji przeniósł również podległość posterunku w porcie z Komendy Powiatowej w Pucku do Komendy Powiatowej w Wejherowie. Następnie w wyniku utworzenia powiatu morskiego dokonano reorganizacji Policji Powiatowej w ten sposób, że utworzono Komendę Powiatową Policji Państwowej Powiatu Morskiego, w skład której weszły Posterunki PP w Pogórze, Gdyni, Chyloni, Małym Kacku oraz w Chwaszczynie¹².

Warte odnotowania jest również to, że działalność agentów wywiadów zagranicznych, głównie niemieckiego i sowieckiego, a także znajdowanie się w tym rejonie ważnego szlaku komunikacyjnego wymusiły organizację na Pomorzu służby defensywnej. Latem 1920 roku utworzono dwie Okręgowe Ekspozytury Wydziału IV-D obejmujące zakresem swojego

⁹ M. Bonalski, M. Chrabkowski, M. Ostrowski, S. Stochmiałek, K. Wiliński, W. Wosek, *Historia Gdyńskiej Policji*, Gdynia 2009, s. 9-10.

¹⁰ G. Berendt, op. cit., s. 242.

¹¹ R. Litwiński, *Korpus...*, s. 43. Rozporządzenie z dnia 25 lutego 1920 roku o tymczasowej organizacji Policji Państwowej byłej Dzielnicy Pruskiej (Dz.U. Min. Byłej Dzielnicy Pruskiej 1920, nr 13, poz. 114); Ustawa z dnia 24 lipca 1919 roku o Policji Państwowej (Dz.Pr.P.P. 1919, nr 61, poz. 363).

¹² M. Bonalski, M. Chrabkowski, M. Ostrowski, S. Stochmiałek, K. Wiliński, W. Wosek, op. cit., s. 9-13.

działania cały obszar b. Dzielnicy Pruskiej. Jedną umiejscowiono w Poznaniu, a drugą w Toruniu. Jej właśnie w zakresie przestępczości politycznej podlegały Komendy Powiatowe w Pucku i Wejherowie, a później Komenda Powiatu Morskiego. Już jesienią zaczęto tworzyć agentury tego wydziału. Jedna z pierwszych powstała w Wejherowie i poza powiatem wejherowskim oraz puckim obejmowała jeszcze powiat kartuski¹³.

Podległość Policji organom administracji powiatowej i wojewódzkiej

Policja Państwowa stanowiła jedną z wielu instytucji państwowych, z którymi wiązały ją różne relacje, mające niekiedy charakter nadrzędności lub podrzędności. Wspomnianą wyżej ustawą z 1919 roku uregulowano nieco te zależności, wskazując podległość Policji ministrowi spraw wewnętrznych i konstytuując ją organem wykonawczym władz państwowych i samorządowych. Art. 11 ustawy wskazywał ponadto podległość Policji w sprawach bezpieczeństwa i porządku publicznego starostom (w powiatach) oraz wojewodom (w województwach). Warto wspomnieć również o organach prokuratorskich oraz sądowych, które posiadały prawo (choć bardzo ograniczone) do wydawania poleceń organom Policji. Szefowie administracji wojewódzkiej i powiatowej byli osobami o politycznym znaczeniu ze względu na ich zwierzchnictwo nad organami administracji ogólnej oraz reprezentowanie rządu na podległym sobie obszarze powiatu czy województwa. Do podstawowych zadań, zarówno wojewodów, jak i starostów, należało dbanie o bezpieczeństwo obywateli na podległych im terenach. Funkcja zwierzchnia tych urzędników nad organami Policji, a także ich zaangażowanie w sprawy porządku i bezpieczeństwa wymuszały bliską współpracę. Aby tego dokonać, w urzędach wojewódzkich organizowano dedykowane wydziały, a w urzędach powiatowych referaty, których kierownicy, tj. naczelnik wydziału bezpieczeństwa oraz referent bezpieczeństwa, zajmowali się faktyczną współpracą z Policją¹⁴. Głównym zadaniem Referatów Bezpieczeństwa była ścisła współpraca z poszczególnymi organami Policji Państwowej. Referaty te posiadały dokładną wiedzę o jej stanie na swoim obszarze, a także samodzielnie pozyskiwały materiały informacyjne (mogły one prowadzić chociażby samodzielny wywiad konfidenancyjny), którymi następnie wymieniały się z poszczególnymi jednostkami Policji¹⁵. Starostwa powiatowe dysponowały nawet specjalnym funduszem na

¹³ K. Halicki, op. cit., s. 54-57, 60, 87.

¹⁴ A. Misiuk, op. cit., s. 122.

¹⁵ K. Halicki, op. cit., s. 139; AP w Gdańsku O. w Gdyni, sygn. 93/790/0/-/35, msp, *Notatka z dnia 23 stycznia 1928 roku skierowana przez Komendanta Powiatowego Policji w Wejherowie do Starosty Powiatu Wejherowskiego*

pokrywanie kosztów wynagrodzeń konfidentów. W 1926 roku w większości powiatów budżet na ten cel opiewał na 100-150 zł. Powiat wejherowski otrzymał większą kwotę, bo 250 zł¹⁶.

W praktyce podporządkowanie organom administracji powodowało pewien dualizm w działalności komend PP. Z jednej bowiem strony konieczne było wykonywanie poleceń wojewody bądź starosty, czyli wyznaczonych zadań o charakterze raczej administracyjnym, a z drugiej działalność *stricto* policyjna. Realizacja zobowiązań nakładanych na komendy powiatowe na przykład przez starostów czy Komendę Okręgową wymagała dużych nakładów pracy w postaci choćby składania comiesięcznych, szczegółowych raportów stanu bezpieczeństwa na podległym obszarze. Raporty te miały uwzględniać takie informacje, jak:

- działalność związków zawodowych,
- sytuacja w zakładach przemysłowych pod względem możliwości wzniecania strajków, antypaństwowa działalność organizacji politycznych,
- działalność przedstawicieli obcych narodowości, przy czym osobno, szczegółowo analizowana była działalność mniejszości niemieckiej,
- zagrożenia związane ze szpiegostwem oraz dywersją,
- ogólna sytuacja ludności na podległym terenie oraz stosunek obywateli do władz państwowych.

W kolejnych punktach komendant powiatowy raportował o sytuacji w pasie granicznym z Niemcami i o zagrożeniach ujawnionych w publikacjach znajdujących się na łamach dostępnej prasy. Były to obszernie raporty, kompleksowo prezentujące stan bezpieczeństwa w rozbiciu na wskazane wyżej zagadnienia¹⁷.

Komendy powiatowe przygotowywały ponadto różnego rodzaju zestawienia (np. funkcjonujących na terenie powiatu związków czy organizacji politycznych) czy też udzielały szczegółowych informacji na temat przeprowadzonych w powiecie wyborów parlamentarnych¹⁸. Konieczne było również prowadzenie korespondencji w sprawie osób będących w kręgu zainteresowania na przykład starostwa. Z tego urzędu przychodziły bowiem

informująca o ujawnionym pracowniku fabryki beczek nazwiskiem Schwoch, który był „zażartym hakatystą i nienawidził wszystkiego co polskie”, k. 12, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie.

¹⁶ K. Halicki, op. cit., s. 365.

¹⁷ AP w Gdańsku O. w Gdyni, sygn. 93/789/0/-/4, *Meldunki sytuacyjne i sprawozdania miesięczne z ruchu zawodowego, strajków, działalności antypaństwowej, partii i organizacji oraz mniejszości narodowych*, k. 1-177, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

¹⁸ Ibidem, sygn. 93/789/0/-/3, msp, *Zobowiązanie do przesłania wyników głosowania do Sejmu wraz z odpowiedziami*, k. 1-3, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

zapytania na temat wskazanych osób i oczekiwano szczegółowego raportu¹⁹. Kierowane były tu chociażby zapytania dotyczące osób starających się o nadanie polskiego obywatelstwa. Być może różnorodność narodowościowa mieszkańców czy przygraniczne położenie powiatów Pomorza północnego powodowały duży napływ tego typu pism do tutejszych komend powiatowych. Zdarzało się, że jednorazowo Komenda Okręgowa przysyłała zapytanie o ponad 20 osób. Komendant Powiatowy zobowiązany był do udzielenia szczegółowej odpowiedzi, zawierającej takie informacje o każdej z nich, jak figurowanie na liście politycznie podejrzanych, a także, czy ich zachowanie pod względem politycznym i moralnym nie budziło wątpliwości²⁰. Ponadto Komenda Okręgowa, realizując polecenia władz administracyjnych, przekazywała instrukcje do podległych komend powiatowych, takie jak przygotowanie listy osób spełniających założone kryteria czy obowiązki inwigilacji przyjezdnych osób uznanych za podejrzane²¹.

Zwalczanie działalności antypaństwowej

Do zasadniczych jednak przedmiotów zainteresowania Policji na szczeblu komend powiatowych badanych powiatów zaliczyć należy wszelkiego rodzaju działalność antypaństwową zamieszkujących te tereny obywateli mniejszości narodowych – głównie mniejszości niemieckiej i żydowskiej, a także sympatyków i działaczy komunistycznych, zwłaszcza komunistycznej Partii Robotniczej Polski. Funkcjonariusze Policji, a szczególnie kadra kierownicza, mieli świadomość zdarzających się na terenie II Rzeczypospolitej aktów dywersji w postaci na przykład podpalania mostów czy rozkręcania szyn kolejowych. Upatrywano w tym działalności agentów państw wrogich Polsce. Aby im przeciwdziałać, starano się prowadzić na szeroką skalę działania wywiadowcze i inwigilacyjne²².

¹⁹ Ibidem, sygn. 93/790/0/-/27, msp, *Zapytanie starosty z dnia 3 listopada 1928 roku o politycznie podejrzanego Władysława Gajkowskiego oraz odpowiedź Komendanta PP powiatu morskiego z dnia 10 listopada 1928 roku*, k. 258-260, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie.

²⁰ Ibidem, sygn. 93/790/0/-/26, *Materiały zawierające zapytania oraz opinie o mieszkańcach w latach 1921-23*, k. 1-326, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie; ibidem, sygn. 93/790/0/-/27, *Materiały zawierające zapytania oraz opinie o mieszkańcach w latach 1925-26*, k. 1-308, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie; ibidem, sygn. 93/790/0/-/28, *Materiały zawierające zapytania oraz opinie o mieszkańcach w latach 1927-1928*, k. 1-93, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie.

²¹ Ibidem, sygn. 93/789/0/-/1, msp, *Polecenie Komendanta Okręgowego PP z dnia 27 stycznia 1922 roku do Komendanta Powiatowego PP w Pucku w sprawie przygotowania listy osób posiadających gołębie pocztowe oraz informacji czy przez podległy obszar przechodzą niemieckie tajne kable telefoniczne*, k. 34, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku; ibidem, msp, *Polecenia z dnia 28 stycznia 1922 roku inwigilacji oficerów niemieckich, którzy otrzymali pozwolenie na przejazd od Ministerstwa Spraw Zagranicznych*, k. 37, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie.

²² Ibidem, msp, *Pismo informacyjne Komendy Okręgowej PP z dnia 18 maja 1922 roku*, k. 47, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

Duże zainteresowanie komendy powiatowe przejawiały organizacjami mniejszości niemieckiej, które często, zachowując pozory legalności, prowadziły działalność propagandową. Przykładem może być „Verein Deutscher Katholiken” – przypuszczano, że „pod płaszczykiem pielęgnacji religii katolickiej, ma za zadanie utrzymywanie i propagowanie niemczyzny na Kresach Zachodnich”²³, czy „Kant Verein zur Forderung der akademischen Berufssusbildung”²⁴. Jako przykład działalności antypaństwowej posłużyć może również wykrycie i konfiskata przez Policję kalendarzy nawołujących do rozszerzenia Rzeszy niemieckiej kosztem państwa polskiego²⁵ czy kolportowanie ulotek informujących o rychłym powrocie Pomorza pod władanie niemieckie²⁶. Duży ośrodek, z którego podejmowano próby działalności antypaństwowej, inspirowane w głównej mierze przez agentów niemieckich i sowieckich, stanowiło Wolne Miasto Gdańsk. Konieczny był zatem monitoring tamtejszych stowarzyszeń i osób publicznych pod kątem nawiązywanych kontaktów z lokalnymi ugrupowaniami²⁷. Antypaństwowa działalność mniejszości niemieckiej przejawiała się także w poczynaniach posiadających majątki Niemców, by pogłębiać kryzys aprowizacyjny. Starali się oni bowiem wykorzystać problemy z zaopatrzeniem, jakie dotyczyły nowo powstałe państwo, poprzez ukrywanie posiadanego zboża, odmawianie jego sprzedaży Polakom i eksportowanie go właśnie do Wolnego Miasta Gdańska²⁸. W kręgu zainteresowania Policji znajdowały się również organizacje działające po niemieckiej stronie granicy. Wynikało to z przeprowadzania przez nie ćwiczeń wojskowych. Zdarzało się nawet, że ćwiczenia te odbywały się w pasie granicznym, i to z użyciem ostrej amunicji²⁹.

Działalność operacyjna Policji

²³ Ibidem, sygn. 93/790/0/-/6, msp, *Polecenie z dnia 12 stycznia 1922 roku udzielenia informacji o działalności organizacji „Verein Deutscher Katholiken”*, k. 2, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie.

²⁴ Ibidem, msp, *Informacje z dnia 24 stycznia oraz 3 marca 1925 roku o ujawnieniu w Bydgoszczy nowej organizacji politycznej*, k. 79 i 81, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie.

²⁵ Ibidem, sygn. 93/789/0/-/1, msp, *Zawiadomienie z dnia 15 lutego 1922 roku o zatwierdzeniu rekwirowania kalendarzy zawierających materiały propagandowe*, k. 40, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

²⁶ K. Halicki, op. cit., s. 231.

²⁷ Ibidem, s. 54; AP w Gdańsku O. w Gdyni, sygn. 93/789/0/-/1, msp, *Zawiadomienie z dnia 9 lutego 1922 roku o nowej organizacji z Gdańska i możliwości nawiązania kontaktu z lokalnymi organizacjami*, k. 63 i 64, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

²⁸ Ibidem, sygn. 93/790/0/-/6, msp, *Raport z dnia 7 maja 1925 roku o działalności antypaństwowej Niemców na Pomorzu*, k. 106-107, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie.

²⁹ Ibidem, msp, *Raporty z dnia 16 lipca 1925 roku o działającej w strefie granicznej organizacji bojowej oraz o odbytych ćwiczeniach wojskowych*, k. 116 i 118, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie.

Policja prowadziła intensywną inwigilację hoteli, restauracji, barów, lokali rozrywkowych itp., a także domów publicznych³⁰. Sporządzano dokładne zestawienia stowarzyszeń, związków i innych organizacji celem monitorowania ich pod względem działalności antypaństwowej. Starano się zbierać dane bardzo szczegółowe, jak informacje o przewodniczących, nazwiskach osób zasiadających w zarządzie, liczbie członków, siedzibie czy fakcie formalnego zarejestrowania organizacji³¹. W samym powiecie puckim w 1922 roku ujawniono około 20 stowarzyszeń³², natomiast w całym powiecie morskim w 1928 roku funkcjonowało aż 158 stowarzyszeń społecznych, narodowych i kulturalno-oświatowych, które zrzeszały 12 169 członków³³. Poza samym zbieraniem danych funkcjonariusze starali się uczestniczyć w spotkaniach, których przebieg szczegółowo opisywali w sporządzanych raportach. Informowano w nich o dacie, miejscu, liczbie uczestników, o organizatorach oraz prowadzących spotkanie, a także o jego przebiegu i tematyce³⁴. Prowadzona była inwigilacja osób podejrzewanych o działalność antypaństwową – szpiegostwo, agitację polityczną (głównie szerzenie poglądów komunistycznych), a także korespondencja informująca o możliwości ujawnienia takich osób. Przesłanką do objęcia kogoś inwigilacją mogła być przykładowo wzmianka o możliwości powrotu do Polski obywatela, który pełnił służbę na stanowisku dowódcy w wojsku sowieckim³⁵.

Konieczność zbierania dużej ilości informacji wymagała ścisłego współdziałania z lokalną społecznością. Policja wykorzystywała do tego celu informatorów i konfidentów. Zwłaszcza wykrywanie przestępczości politycznej opierało się na wywiadzie konfidencyjnym. Starano się pozyskiwać do tego celu osoby lojalne wobec państwa polskiego, działające z pobudek ideologicznych, ale nierzadko korzystano z pomocy konfidentów kierujących się motywami raczej materialnymi, którzy za przekazywane

³⁰ Ibidem, sygn. 93/789/0/-/1, msp, *Zarządzenie Komendanta Okręgowego w Toruniu z dnia 15 lutego w sprawie wzmagającej się agitacji komunistycznej*, k. 41, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

³¹ Ibidem, msp, *Korespondencja Komendanta Powiatowej Komendy PP w Pucku do podległych posterunków z dnia 14 lipca 1922 roku*, k. 50, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

³² Ibidem, msp, *Spis stowarzyszeń w powiecie puckim z 26 lipca 1922 roku*, k. 53, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

³³ Ibidem, sygn. 93/789/0/-/5, msp, *Wykaz stowarzyszeń społecznych, narodowych i kulturalno-oświatowych powiatu morskiego w 1928 roku*, k. 188-210, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

³⁴ Ibidem, sygn. 93/789/0/-/1, msp, *Sprawozdania z wieców i zebrań z okręgu podległego Komendzie Powiatowej PP w Pucku kierowane do Komendy Okręgowej w Toruniu*, k. 71 i 75, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku; ibidem, rkps, *Korespondencje z podległego posterunku do Komendy Powiatowej z informacjami o odbytych spotkaniach*, k. 72 i 73, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku; ibidem, msp, *Rozkaz z dnia 30 listopada 1922 roku dotyczący sporządzania zestawień zebrań i spotkań politycznych*, k. 74, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

³⁵ Ibidem, msp, *Informacja z dnia 2 lutego 1922 roku o możliwości przyjazdu podejrzanego osoby oraz polecenie inwigilacji w razie ujawnienia jej pobytu*, k. 38, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

informacje otrzymywali wynagrodzenie³⁶. W praktyce najczęściej spotykana była jednak ta druga opcja. Wynikało to z faktu materialnego podejścia Kaszubów, którzy najpierw dowiadywali się o wynagrodzenie i od jego wysokości uzależniali jakość świadczonej usługi³⁷.

Poza obywatelami mniejszości niemieckiej funkcjonariusze Policji interesowali się również mniejszością żydowską. Jej członkowie angażowali się bowiem w manipulacje gospodarcze, gdzie jako przykład może posłużyć ujawniona przez funkcjonariuszy prawdopodobna próba spekulacji cenami ryb poprzez wykupywanie ich na dużą skalę, co miało doprowadzić do znacznego zwiększenia cen tego towaru³⁸. Ponadto działanie mniejszości żydowskiej ukierunkowane było na rozbięcie jednościi zrzeszających się rybaków. W wyniku tej działalności Zebranie Towarzystwa Rybackiego na Województwo Pomorskie nie doszło do skutku, gdyż członkowie tej mniejszości w dniach zaplanowanego spotkania organizowali dla rybaków imprezy z alkoholem i tańcami, na które ich dowozili, aby ci nie pojechali na spotkanie Towarzystwa w Grudziądzu³⁹.

Przygraniczne położenie

Na obszarze badanych powiatów znajdował się odcinek graniczny Wejherowo z 7 posterunkami granicznymi (Zarnowice, Luzin, Strzebielino, Zamoście, Niepoczołowice, Wejherowo i Kętrzyn) oraz odcinek graniczny Puck – tak zwany odcinek morski, z posterunkami granicznymi w Pucku, Karwieńskich Błotach, Helu, Karwi i Gdyni⁴⁰. Wzdłuż granic rozciągał się pas graniczny składający się z dwóch stref. Pierwszą była strefa nadgraniczna. Obejmowała ona obszar od linii granicy w głąb kraju o szerokości do 2 kilometrów. Następnie obowiązywała strefa graniczna. Obejmowała ona obszar od strefy nadgranicznej dalej w głąb kraju. Łącznie obie strefy miały szerokość 4 km. Fakt ten przysparzał funkcjonariuszom wielu zadań, gdyż w obszarach tych stref funkcjonowały różne ograniczenia, jak na przykład zakaz przemieszczania się po zmierzchu i tym podobne⁴¹.

³⁶ R. Litwiński, *Policja wobec mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Łódzki” 2016, t. 64, s. 173.

³⁷ K. Halicki, op. cit., s. 87.

³⁸ AP w Gdańsku O. w Gdyni, sygn. 93/789/0/-/1, msp, *Korespondencja Kierownika Agnetury 5-fz dnia 12 stycznia 1922 roku*, k. 30, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

³⁹ Ibidem, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku, sygn. 93/789/0/-/1, msp, *Zawiadomienie Towarzystwa Rybackiego w Poznaniu z dnia 27 września 1921 roku ws. sabotowania zebrania Towarzystwa*, k. 31.

⁴⁰ R. Litwiński, *Służba graniczna Policji Państwowej i Policji Województwa Śląskiego w II Rzeczypospolitej – zarys problematyki*, [w:] *Dzieje organizacji polskich formacji ochrony granic*, red. A. Gosławska-Hrychorczuk, Kętrzyn 2007, s. 121.

⁴¹ Orędownik Urzędowy Powiatu Puckiego, Puck, 26 stycznia 1921 roku, s. 30.

Ponadto na podległych terenach funkcjonowali przemytnicy i inne grupy przestępcze, których ujawnienie wymagało prowadzenia działalności operacyjnej. W przypadku zatrzymania osoby za nielegalne przekroczenie granicy, dokonywano jej przesłuchania, pobierano odciski palców, a następnie przewożono ją do sądu powiatowego celem wymierzenia kary. Zebrane materiały daktyloskopowe z kolei przekazywano do Okręgowego Urzędu Policji Politycznej w Toruniu⁴². Ponadto komendy powiatowe odbierały informacje z różnych źródeł (na przykład organów administracji czy komend okręgowych) dotyczące szeroko rozumianego ruchu granicznego, przede wszystkim informacje o przemytnikach, osobach nielegalnie przekraczających granice czy też tych, których nie wolno było wypuścić za granicę bez uprzedniego porozumienia z ministerstwem⁴³.

Komendy powiatowe odpowiedzialne były również za prawidłową realizację postanowienia o wydaleniu z granic II RP, a później zobowiązane do przesłania zawiadomienia o jego wykonaniu oraz o towarzyszących temu okolicznościach, jak samodzielny wyjazd za granicę bądź odstawienie przez Policję. Na tym ich rola się nie kończyła, gdyż konieczne było czuwanie, czy osoba uprzednio wydalona nie powróciła na terytorium kraju. W takim wypadku należało zastosować aresztowanie oraz zawiadomienie właściwego sądu dla wymierzenia kary⁴⁴.

Osoby mogące podejmować działalność antypaństwową typowano na podstawie sporządzanych list, np. zamieszkujących teren powiatu oficerów byłej armii niemieckiej⁴⁵, list optantów⁴⁶ czy obcopoddanych⁴⁷, a nawet osób podejrzewanych o oddanie w czasie wyborów głosu na niemiecką listę wyborczą⁴⁸. Warty odnotowania jest fakt, że obywatele mniejszości niemieckiej, a wśród nich optanci na rzecz Niemiec, nie wyjeżdżali od razu, ale niekiedy przez długie lata mieszkali na terenie Polski. Wśród nich dominowały raczej nastroje antypolskie.

⁴² AP w Gdańsku O. w Gdyni, sygn. 93/790/0/-/12, *Materiały dotyczące przypadków nielegalnego przekraczania granicy w latach 1926-1928*, k. 1-204, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie.

⁴³ Ibidem, sygn. 93/789/0/-/1, msp, *Informacja z dnia 7 marca 1922 roku o zakazie wypuszczania za granicę bez porozumienia z ministerstwem byłego wicekonsula Leona Przybyszewskiego*, k. 44, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

⁴⁴ Zob. przykład: ibidem, msp, *Postanowienie z dnia 11 września 1922 roku o wydaleniu*, k. 61, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku; ibidem, sygn. 93/789/0/-/1, rkps, *Odpowiedź z dnia 26 września 1922 roku w sprawie realizacji postanowienia o wydaleniu*, k. 66, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

⁴⁵ Ibidem, sygn. 93/790/0/-/6, rkps, *Meldunki zawierające spisy zamieszkałych oficerów byłej armii niemieckiej*, k. 23-24, 26-32, 50-51, 54-58, 87, 88, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie.

⁴⁶ Listy optantów były aktualizowane oraz publikowane w lokalnym czasopiśmie; zob. przykład: *Orędownik Urzędowy Powiatu Puckiego*, Puck, 9 lutego 1921, roku s. 50-51; *Orędownik Urzędowy Powiatu Puckiego*, Puck, 9 marca 1921 roku, s. 96-97; *Orędownik Urzędowy Powiatu Puckiego*, Puck, 16 marca 1921 roku, s. 105.

⁴⁷ AP w Gdańsku O. w Gdyni, sygn. 93/790/0/-/6, rkps, *Listy obcopoddanych przygotowane przez funkcjonariuszy Policji*, k. 52-53; 59-61, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie.

⁴⁸ Ibidem, sygn. 93/790/0/-/12, rkps, *Lista Polaków podejrzewanych o oddanie głosu w wyborach na listę niemiecką*, k. 186-187, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie.

Wielokrotnie dawali temu wyraz prowadząc rozmowy czy agitacje⁴⁹, nawołując do strajków⁵⁰, puszczając z gramofonu nacjonalistyczne piosenki⁵¹, a także dopuszczając się innych prowokacyjnych zachowań.

Problem fałszywych dokumentów

W obliczu funkcjonowania różnego typu agentów obcych wywiadów prowadzących działalność dywersyjną czy agitację polityczną zachodziło duże niebezpieczeństwo posługiwania się podrobionymi dokumentami. Funkcjonariusze podczas legitymowania obywateli musieli zwracać baczną uwagę na autentyczność przedstawianych im dokumentów. Posiadali oni dostęp do zbioru podpisów pracowników uprawnionych do podpisywania paszportów, wiz w konsulatach polskich oraz do pieczęci i faksymiliów różnych organów administracji⁵². Wymieniali również korespondencję zawierającą informacje o przypadkach ujawnionych fałszyfikatów, zarówno dokumentów, jak i pieczęci służących do ich uwierzytelniania⁵³. Konieczne było zatem zwracanie szczególnej uwagi na osoby legitymujące się dokumentami wystawionymi przez urzędy figurujące jako wystawcy na ujawnionych fałszywkach⁵⁴.

Wnioski

Przeprowadzone badania dostępnej literatury oraz materiału archiwalnego związanego z funkcjonowaniem Komend Powiatowych Policji w Wejherowie, Pucku oraz Komendy Powiatowej Powiatu Morskiego pozwoliło na zidentyfikowanie głównych problemów dotyczących zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego, z którymi musiało się mierzyć nowo powstałe państwo polskie. Chodzi przede wszystkim o szeroko rozumianą

⁴⁹ Ibidem, sygn. 93/790/0/-/6, msp, *Przesłuchania świadków i raporty ws. szerzenia propagandy antypaństwowej w tartaku w Wejherowie*, k. 66-78, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie.

⁵⁰ Ibidem, sygn. 93/789/0/-/11, msp, *Zawiadomienie z dnia 8 września 1921 roku o możliwości wybuchu strajku*, k. 7, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

⁵¹ Ibidem, sygn. 93/790/0/-/6, rkps, *Raport z dnia 25 kwietnia 1925 roku*, k. 90, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie.

⁵² Ibidem, sygn. 93/789/0/-/21, rkps, *Fascimile i pieczęcie różnych władz*; zob. przykład: k. 7, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku; ibidem, sygn. 93/789/0/-/20, msp, *Wzory podpisów*; zob. przykład: k. 1, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

⁵³ Ibidem, sygn. 93/790/0/-/30, msp, *Okólnik z dnia 11 stycznia 1925 roku*, k. 46, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie.

⁵⁴ Ibidem, sygn. 93/789/0/-/1, msp, *Zawiadomienie z dnia 23 maja 1922 roku o ujawnionych fałszywych dokumentach*, k. 48, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku.

działalność antypaństwową, przejawiającą się głównie w działalności obcych wywiadów, w agitacjach i prowokacjach politycznych, nawoływaniach do strajków czy próbach pogłębiania kryzysu gospodarczego. Pozwoliły one również na otwarcie bardzo ciekawej nowej płaszczyzny badawczej, jaką może okazać się choćby zgłębienie zagadnień związanych z przestępczą działalnością mniejszości narodowych.

Bibliografia

Źródła archiwalne

AP w Gdańsku O. w Gdyni, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Pucku, nr zespołu 789.

AP w Gdańsku O. w Gdyni, Powiatowa Komenda Policji Państwowej w Wejherowie, nr zespołu 790.

Akty prawne

Ustawa z dnia 24 lipca 1919 roku o Policji Państwowej (Dz.Pr.P.P. 1919, nr 61, poz. 363).

Rozporządzenie z dnia 25 lutego 1920 roku o tymczasowej organizacji Policji Państwowej byłej Dzielnicy Pruskiej (Dz.U. Min. Byłej Dzielnicy Pruskiej 1920, nr 13, poz. 114).

Dekret z 5 grudnia 1918 roku o organizacji Milicji Ludowej (Dz.U. 1918, nr 19, poz. 53).

Dekret z 9 stycznia 1919 roku o organizacji Policji Komunalnej (Dz.Pr.P.P. 1919, nr 5, poz. 98).

Czasopisma

Orędownik Urzędowy Powiatu Puckiego, Puck, 26 stycznia 1921 roku.

Orędownik Urzędowy Powiatu Puckiego, Puck, 9 lutego 1921 roku.

Orędownik Urzędowy Powiatu Puckiego, Puck, 9 marca 1921 roku.

Orędownik Urzędowy Powiatu Puckiego, Puck, 16 marca 1921 roku.

Opracowania

Berendt G., *Puck w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Historia Pucka*, red. A. Groth, Gdańsk 1998.

Bonalski M., Chrabkowski M., Ostrowski M., Stochmiałek S., Wiliński K., Wosek W., *Historia Gdynskiej Policji*, Gdynia 2009.

Halicki K., *Policja Polityczna w województwie pomorskim w latach 1920-1939*, Łódź 2015.

Kuklik M., *Zmiany w postawie ludności Północnych Kaszub wobec Polski i polskości w pierwszym ćwierćwieczu XX wieku*, „Zapiski Puckie” 2016, nr 15.

Litwiński R., *Korpus policji w II Rzeczypospolitej: służba i życie prywatne*, Lublin 2007.

Litwiński R., *Policja wobec mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej*, „Rocznik Łódzki” 2016, t. 64.

Litwiński R., *Służba graniczna Policji Państwowej i Policji Województwa Śląskiego w II Rzeczypospolitej – zarys problematyki*, [w:] *Dzieje organizacji polskich formacji ochrony granic*, red. A. Gosławska-Hrychorczuk, Kętrzyn 2007.

Leszczyńska C. (red.), Kubiczek F., Adamczewski W., Dmochowska H., Kukło C., Łagodziński W.W., Łazowska B., Łukasiewicz J., Szydłowska G., *Historia Polski w liczbach*, t. 5: *Polska 1918-2018*, Warszawa 2018, s. 94.

Misiuk A., *Historia Policji w Polsce: od X wieku do współczesności*, Warszawa 2008.

Radzinowicz L., *Przestępczość w Polsce w latach 1924-1933 (według policyjnej statystyki kryminalnej)*, „Archiwum Kryminologiczne” 1935/1937, t. 2, z. 1-2.

Summary

Selected issues related to counteracting threats to public order and security in the Second Polish Republic in the eyes of the activities of the Poviát Police Headquarters in Puck, Wejherowo and the Morski Poviát

Public moods related to the rebirth of the Polish State after the ratification of the Treaty of Versailles on June 28, 1919 were quite diverse. On the one hand, this fact was met with joy and enthusiasm, and on the other hand, there was reluctance, and sometimes even hostility. These phenomena most clearly manifested themselves after the National Front troops occupied Gdańsk Pomerania, especially its northern areas. These regions were characterized by a high degree of Germanization of the native Polish population, as well as a large number of representatives of national minorities – mainly the German minority. This created favorable conditions for undertaking various criminal activities – often anti-state or even subversive. The threats to security and public order arising in this context, as well as the ways of combating them, seem to be an interesting research problem, the solution of which is undertaken in this publication. To do this, a query and analysis of archival materials related to the activities of the Poviát Police Headquarters in Puck, Wejherowo and the Maritime Poviát were carried out. The paper presents the main planes of occurrence of threats, and the ways in which the officers of poviát headquarters tried to counteract these threats.

Słowa kluczowe: powiat pucki, powiat wejherowski, powiat morski, Komenda Powiatowa Policji, mniejszość narodowa, mniejszość niemiecka

Key words: Puck poviát, Wejherowo poviát, maritime poviát, Poviát Police Headquarters, national minority, German minority